

La fi del paradigma neoliberal: una oportunitat per a l'economia social

Ascens i decadència d'un model

Hi ha pocs dubtes que la crisi financera de l'any 2008 ha marcat el final d'una època. Sembla que les coses ja mai més seran iguals en el capitalisme mundial. Des del crack del 1929, el sistema econòmic internacional no havia viscut cap crisi comparable. El terrabastall financer no només s'ha endut per davant tres dels cinc principals bancs d'inversió de Wall Street, no només ha provocat una caiguda sostinguda de les borses, no només ha pa-

ralitzat el mercat interbancari i ha reduït a mínims la liquiditat de les entitats financeres, és més que tot això: estem assistint al final d'un cicle econòmic que ha durat varies dècades.

De fet, aquests mesos estem assistint al final del cicle neoliberal, una etapa de la història del capitalisme que va tenir com a pròleg la crisi del petroli dels anys setanta. El tret de sortida d'aquest cicle va ser l'arribada al poder de Reagan i de Thatcher, que van enterrar el keynesianisme que s'havia anat estent com a filosofia econòmica

arran de la crisi del 29 i que va assolir la seva plena hegemonia durant les dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial. Els acords de Bretton Woods eren un intent per organitzar l'economia mundial d'acord amb aquesta perspectiva keynesiana. De la mateixa manera que l'Estat assumia el rol d'estabilitzador econòmic a escala nacional, el FMI s'encarregava de garantir l'estabilitat dels intercanvis monetaris internacionals.

Tanmateix, la crisi dels setanta va qüestionar fortament aquesta lògica keynesiana. Thatcher i Reagan

van aprofitar la situació per impulsar una “revolució” en les polítiques econòmiques occidentals, inspirada en la doctrina neoliberal de Miton Friedman i l’Escola de Chicago. I van imposar un gir radical al FMI, per tal que es convertís en l’impulsor de les polítiques neoliberals a escala mundial. Si l’arribada d’aquests nous líders fou l’inici del paradigma neoliberal, el seu moment de clímax arribà a penes deu anys després, amb la caiguda del mur de Berlín, l’any 1989 i la fi del socialisme d’Estat centralment planificat.

Tanmateix, només deu anys després, just en el moment del canvi de mil·leni, el neoliberalisme començava ja a ser seriosament qüestionat gràcies a l’emergència del primer moviment social d’escala global: el moviment altermundialista, que tenia el seu epicentre al Fòrum Social Mundial. Si bé aquest moviment no va aconseguir imposar un paradigma alternatiu clar i definit, és innegable que va trencar l’hegemonia ideològica neoliberal de manera irreversible. Després de dues dècades d’obediència quasi religiosa al “Consens de Washington”, el FMI passava ara a la defensiva. L’aportació intel·lectual en clau crítica d’alguns dels millors economistes del món, com Joseph Stiglitz, Amartya Sen o Paul Krugman -tots ells futurs premis Nobels- acabava de rematar la contraofensiva.

En aquest clima de decadència ideològica, la crisi actual ha suposat la implosió definitiva d’aquest paradigma basat en la desregulació, la no intervenció pública, la confiança dogmàtica en l’eficiència dels mercats autorregulats, les privatitzacions indiscriminades i la liberalització financera i comercial a ultrança, sense tenir en compte el ritme ni les condicions. Els mercats financers internacionals –amb Wall Street al capdavant– eren el màxim exponent d’aquesta filosofia: uns mercats que, a base d’autorregulació, havien fet de la recerca de la màxima rendibilitat a qualsevol preu, en el mínim temps pos-

sible, la seva única màxima. La conseqüència d’això l’hem vist de manera prou dramàtica aquests darrers mesos: entitats financeres que assumien riscos ja no imprudents sinó directament suïcides; manca completa de transparència; incapacitat de les agències de rating per avaluar correctament els riscos; irresponsabilitat dels directius de les grans firmes d’inversió, el sistema de remuneració dels quals no només els proporcionava sous immorals sinó que premiava exclusivament els guanys a curt termini, negligint completament les conseqüències de les seves decisions a mig termini.

Tot això és el què sembla que s’ha acabat amb aquesta crisi financera que, a aquestes alçades, s’ha convertit ja en una crisi de l’economia real que empobrirà els països, abocarà centenars de milers de persones a l’atur arreu del món i, molt probablement, incrementarà arreu els índexs de pobresa. El món no es pot permetre –i no s’ho permetrà– sortir d’aquesta crisi sense assenyalar-ne els responsables i extreure’n les lliçons. Avui ja hi ha un consens global sobre la necessitat de regular estrictament els mercats financers i refer les ins-

titucions econòmiques internacionals: no podem governar l’economia global del segle XXI amb institucions fetes a la mida de l’economia del segle XX. I, sobretot, cal posar frens institucionals a la cobdícia. Com explica Krugman: “(...) la ideologia conservadora, amb la seva convicció que la cobdícia és sempre bona, ha ajudat a crear aquesta crisi. El que va dir Franklin D. Roosevelt en la seva segona presa de possessió – ‘sempre hem sabut que l’interès egoista i irresponsable era dolent des del punt de vista moral; ara sabem que és dolent des del punto de vista econòmic’ - no ha estat mai tan cert como avui.”

El retorn de la “mirada socialdemòcrata”

Aquest canvi de paradigma també hauria de ser una oportunitat –deixant per un moment la prudència verbal a un costat, ens atreviríem a dir que es tracta d’una oportunitat *històrica*– per a l’*altra economia*: ens referim a l’economia social, les cooperatives i la resta d’organitzacions que formen la xarxa d’economia alternativa –banca ètica, SALs, mútues, moviments de consum responsable, etc-. El para-

digma neoliberal també havia tingut les seves conseqüències negatives pel què fa a l'economia social. Seguint l'encertada classificació de Jordi Garcia ("La cama adormida de l'economia Solidària" a *Nexe*, 20 Barcelona: FCTC, juny 2007. Pàg. 47-57), es podria dir que hi ha tres mirades possibles sobre el món de les empreses democràtiques i de propietat col·lectiva. Per a la *mirada neoliberal*, l'economia social és una realitat residual, un univers d'organitzacions vulnerables i, en el millor dels casos, pal·liatives de situacions de crisi, una rarsa destinada a desaparèixer. La *mirada socialdemòcrata*, radicalment diferent, considera que l'economia social és una part integrant –i necessària– de tot sistema econòmic de mercat: l'assumeix amb normalitat i en valora les seves especificitats com una aportació insubstituïble a la vida econòmica. Per últim, la *mirada postcapitalista* veu en aquesta altra manera de fer economia –una manera, en algun sentit, *no capitalista*– el laboratori en el qual experimentar noves fórmules que ens permetin trobar la "porta de sortida" de l'actual sistema econòmic, l'embrió a partir del qual construir un sistema econòmic alternatiu –un sistema de mercat "social" o "socialista", per dir-ho temptativament-. Si el paradigma neoliberal, com no podia ser d'altra manera, ha imposat la seva mirada sobre l'economia social, la crisi d'aquest para-

digma hauria de servir per alliberar-nos d'aquesta mirada i aconseguir que la visió **hegemònica** sobre el cooperativisme i la resta de l'economia democràtica i de propietat col·lectiva es correspongui, **com a mínim**, amb la *mirada socialdemòcrata*. En aquest sentit, és molt significatiu que un dels principals economistes neokeynsians del moment, i un dels més influents del món, Stiglitz, s'hagi pronunciat en aquest sentit arran de la crisi financera: assenyalant l'oportunitat que el moment actual suposa per a l'economia social. Concretament, va afirmar el premi Nobel, en una conferència celebrada el setembre del 2008, en plena hecatombe financera: "Una *economia equilibrada*, basada en un sistema econòmic plural, amb un sector privat tradicional, un sector públic eficaç i amb un sector creixent d'economia social (...), aquesta és la resposta que cal donar al "fonamentalisme de mercat", que ha tingut com conseqüència el terratrèmol financer que s'ha produït en els darrers dies. (...) Hi ha molts països, des d'Europa fins l'Est d'Àsia, l'èxit dels quals s'ha basat en l'equilibri entre mercats, administració i altres tipus d'entitats, inclosa l'economia social. A Europa, i també als Estats Units, les societats s'han desenvolupat tradicionalment amb el recolzament d'un sector públic fort –en aspectes com l'educació, la regulació dels mercats, i el foment de la ciència– i amb una

representació essencial d'entitats d'economia social en sectors com el crèdit, l'agricultura i l'habitatge. Entre les fites assolides per l'economia social, cal destacar la presència de cooperatives, mutualitats i entitats no lucratives entre les principals empreses d'èxit als EEUU, amb exemples reconeguts en sectors como la comunicació, agricultura, educació, la salut i una part important de l'habitatge en ciutats com Nova York."

Però l'argument de Stiglitz va encara més enllà. No es tracta només de reivindicar el "dret" i el "lloc" de l'economia social en el si de l'economia de mercat, sinó d'adonar-se que si el paradigma neoliberal és efectivament abandonat, molt probablement l'espai d'aquesta tendrà a créixer. Per quines raons? Fonamentalment, per dues. La primera raó és ben senzilla: el neoliberalisme intentava basar la competitivitat en la reducció de costos, principalment el costos laborals, argument en el qual basava la seva ofensiva desreguladora. Si la competitivitat i l'eficiència, d'ara endavant, ja no es poden seguir seguint a base de precaritzar la força de treball i de posar en risc la cohesió social, quina és la via *natural* per a aconseguir-les? Només pot ser una: la innovació. I allò que ens fa notar Stiglitz és que el caràcter democràtic de les cooperatives fa que estiguin estructuralment orientades a buscar la competitivitat en la innovació i no en l'exploatació dels treballadors. Per tant, es tractaria d'organitzacions especialment ben preparades per a la nova filosofia que s'anuncia, en substitució de la filosofia neoliberal en retirada.

Concretament, afirma l'economista: "Les raons d'èxit de l'economia social rauen en seus propis valors, especialment per la seva forma de gestió democràtica i per la seva manera de relacionar-se amb les persones amb les que interactua, que te menys tendència a explotar-les. Una economia en la que preval l'interès privat per sobre del públic no és innovadora, més aviat

obstaculitza la innovació i l'eficiència per a maximitzar els seus beneficis. Un augment de la democràcia interna en les empreses no només pot garantir un entorn laboral més agradable, sinó també més innovador i, per tant, una societat més innovadora en el seu conjunt”.

En tot això, conclou, cal fomentar aquestes “formes alternatives d'organització econòmica”, i cal fer més “per a identificar la contribució que estan realitzant en la nostra societat”. La qual cosa ens enllaça amb la segona raó. Si el paradigma neoliberal mesurava l'èxit de les societats exclusivament en termes de creixement del PIB, sense tenir en compte ni la distribució d'aquest creixement entre els ciutadans, ni el seu impacte sobre la desigualtat, ni la seva contribució al desenvolupament social, el nou paradigma hauria de superar ràpidament aquesta mirada tan reduccionista i deshumanitzada sobre la realitat econòmica. Cada vegada més, les societats hauran de mesurar el seu èxit en termes de progrés *social* més que en termes

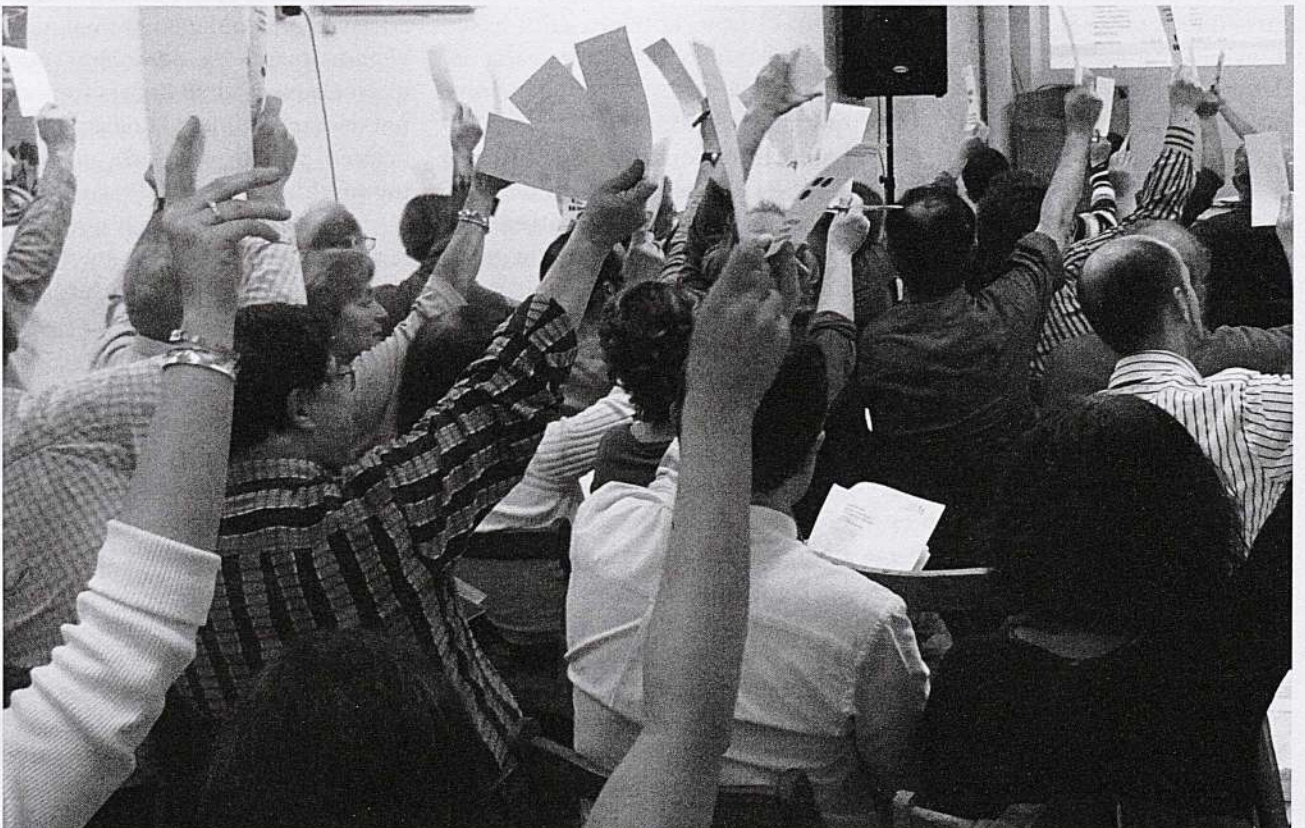
de progrés *econòmic* –sense oblidar, això sí, que aquest és una condició imprescindible d'aquell-. I és força evident que el gran avantatge de les empreses de l'economia social respecte de les empreses capitalistes tradicionals és la seva superior capacitat per a produir riquesa econòmica i distribuir aquesta riquesa de manera simultània. És a dir, l'economia social no només crea riquesa sinó que, al mateix temps, crea benestar i cohesió social. En aquest sentit, afirma Stiglitz: “Mesures com el PIB no reflecteixen el conjunt més ampli de valors i resultats que produeixen les entitats d'economia social. (...) Serveixin d'exemple els índex de satisfacció en el treball o sobre el benestar d'una comunitat. (...) Cal crear indicadors que valorin tota una sèrie d'objectius de progrés social, amb la fi d'evaluar de manera més precisa la contribució de totes aquestes entitats.”

Hi ha qui podrà dir que la mirada socialdemòcrata és encara insuficient —i ho compartim— i que cal avançar en la direcció que assenyalava la mirada postcapitalista. D'a-

cord, però només quan la perspectiva que hem anomenat socialdemòcrata sobre l'economia social estigui plenament assentada es podrà avançar de manera resolta i sòlida en la perspectiva obertament postcapitalista. No podem negar que la crisi actual ha permès recuperar, fins a cert punt, l'interès per trobar la “porta de sortida” del sistema. En aquest sentit obre encara més oportunitats a l'economia social, doncs no tenim cap dubte que a partir d'ara es convertirà en un objectiu preferent –tant a nivell pràctic, com a nivell teòric- de tots aquells que es decideixin a explorar el camí cap a un sistema econòmic alternatiu –que, en qualsevol cas, no pot deixar de ser un sistema de mercat, vista que les experiències no capitalistes de planificació ja han demostrat, en el segle XX, els seus límits infranquejables.

Una paraula sobre la banca ètica

Ja ho hem dit abans: la crisi, entre moltes altres coses, suposa la fi d'una manera d'entendre els mercats financers. La màxima rendi-

litat en el mínim temps possible, al preu que sigui, la cobdícia instituïda: aquesta és la cultura que ha fet fallida de manera estrepitosa. En aquest context de *crisi dels valors financers neoliberals*, també a la banca ètica –que el cap i a la fi no és més que un intent de fer economia social en el si dels mercats financers– se li obre una evident oportunitat de creixement i de protagonisme en la nova cultura econòmica que esperem que s'obri pas. La banca ètica segueix sent segueix sent banca “capitalista”, en el sentit que es tracta d'organitzacions en les quals els estalviadors dipositen els seus estalvis que proporcionen un rendiments que no provenen del treball sinó del capital privat. Tanmateix, com prou bé sabem, els clients de la banca ètica no busquen la rendibilitat a qualsevol preu, sinó que prioritzen l'impacte social que es deriva de l'ús dels seus estalvis. Per això, les inversions i els crèdits que efectuen les entitats financeres ètiques tenen en compte, tant o més que la solvència financera, la solvència social dels seus destinataris. I, per cert, els sous dels seus directius no són -ni seran mai- astronòmics ni depenen dels guanys

a curt termini que proporcionen als seus clients.

S'assenyala com una de les debilitats de la banca ètica el fet que, buscant un impacte social positiu, tendeixen a requerir menys garanties financeres que no la banca tradicional a l'hora de decidir les seves inversions i els seus crèdits. En aquest sentit, la banca ètica assumiria riscos financers –prestaria diners a empreses i organitzacions que mai els podrien obtenir de la banca tradicional, perquè als ulls d'aquesta no ofereixen prou avals ni prou garanties de solvència-. Tanmateix, quina ha estat la paradoxa? La banca més capitalista de totes, la banca d'inversió, ha resultat ser, a l'hora de la veritat, la més imprudent de totes les banques: no només des del punt de vista social sinó també des del punt de vista financer. Si hi havia en l'economia mundial algun producte arriscat, financerament parlant, aquest era les hipoteques *subprime*; i en virtut de l'opacitat extrema del mercats financers autorregulats –és a dir, completament desregulats– ha resultat que tot el sistema financer mundial ha acabat durament perjudicat per aquests productes irresponsables.

També això ens hauria de fer pensar seriosament sobre quina és, realment, la banca insegura i abocada estructuralment a la insolvència. Ens hauria de fer pensar seriosament que el discurs neoliberal segons el qual la rendibilitat econòmica –en l'àmbit financer– està renyida amb el bon rendiment social és una fal·làcia. Al final, una vegada més s'ha demostrat que quan els mercats financers fomenten descarnadament la desigualtat, acaben per provocar de manera inexorable la inestabilitat econòmica. Per això, una banca que pretén fer anar de la mà la solvència financera i la cohesió social hauria de tenir més que mai, a partir d'ara, un lloc central en els nostres sistemes financers. No oblidem la sentència de Roosevelt, l'home que més va fer perquè el món superés l'única crisi comparable a l'actual que hagi conegut per ara la humanitat: els *pecats morals* (l'interès egoista i irresponsable) s'acaben revelant, tard o d'hora, com a autèntics *pecats econòmics*.

Antoni Comín i Oliveres
Professor de Ciències Socials
a ESADE